Яўген Міронччык, Марта Чэчат *(Мінск, Беларусь)*

АНТЫЧНАСЦЬ І РЭНЕСАНС. АРХЕТЫПІЧНЫЯ ВЫТОКІ АСВЕТНІЦТВА ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ

Вузкапрофільныя навуковыя даследаванні могуць даць прыватны погляд на вонкавую рэчаіснасць, але аніяк не патлумачаць асацыятыўны спосаб чалавечага мыслення, фундаментальнай асновай якога з'яўляюцца падсвядомыя патэрны быцця, што матывуюць неўсвядомленыя ўчынкі кожнага чалавека.

У працы пададзена спроба пошукаў тых архетыпаў, якія леглі ў аснову гуманістычнага вучэння і асветы Францыска Скарыны. Дзеля гэтага найбольш прыдатнымі з'яўляюцца сацыямадэлі паводзін антычных багоў. У старагрэцкім міфе аб Пракруставым ложы злачынца Пракруст пільнаваў падарожнікаў на дарозе з Мегар у Афіны. Калі падарожнік аказваўся карацейшым або даўжэйшым за ложа, ён выцягваў яго або проста адразаў. Гэты міф паказвае на існаванне ў часы антычнасці нарматыўнай этыкі політэістычнага грамадства. Аналітык Шынода Болен адзначае супадзенне мадэлі Пракруства ложа з сучаснымі стэрэатыпамі ў паводзінах людзей. Даследчыца падкрэслівае, што калі архетыпічныя патэрны, якія ляжаць у глыбіні мозгу за парогам свядомасці і матывуюць паводзіны людзей, у значнай меры адрозніваюцца ад таго, як «павінна быць», прыстасаванне да таго ці іншага грамадскага стэрэатыпу аказваецца вельмі пакутлівым [2, с.17]. Разгледзець прычыны гэтых пакут магчыма толькі праз архетыпы, дэфініцыю якіх найбольш адэкватна патлумачыў Карл Густаў Юнг. На яго думку, архетып — гэта пазачасавыя ўнутрана абумоўленыя патэрны быцця і паводзін, успрымання і рэакцыі ўсіх людзей [2, с.19].

З часоў ранняга Сярэднявечча чалавецтва мусіла пераадольваць шматлікія антыгуманныя праявы калектыўнага падсвядомага, якое набыло сістэмны характар у мадэлі ўлады Рымскай імперыі. Невыпадкова менавіта ў Старажытным Рыме ў XIV ст. загучалі дэмакратычныя ідэі, што аформіліся ў вучэнні «humana studia», з якога пачаўся новы шлях развіцця еўрапейскай цывілізацыі.

Першым прадстаўніком гуманізму на землях Беларусі стаў Францыск Скарына. Яго публікацыі Бібліі на старабеларускай мове з мэтай асветы ў родным краі паклалі пачатак актыўнаму развіццю ідэй гуманізму, найперш у высокашляхецкім асяроддзі. Найбольш паслядоўнымі прыхільнікамі кальвінісцкай плыні пратэстантызму былі магнаты Радзівілы, Сапегі, Кішкі і Хадкевічы, якія спрыялі развіццю брацкіх школ у Вільні, Магілёве і Слуцку. А выдавецкую дзейнасць Сымона Буднага і Васіля Цяпінскага прадоўжылі братчыкі: браты Зізаніі, М. Сматрыцкі, Л. Карповіч, С. Собаль, А. Мажылоўскі, Ф. і І. Іяўлевічы і І. Труцэвіч [6, с.76].

Менавіта ў час Рэнесансу сялянская вайна ў Германіі Томаса Мюнцэра, рэфарматарская дзейнасць Марціна Лютэра і Жана Кальвіна ўпершыню супрацьпаставілі «плебейскую» этыку арыстакратычнай. Праз гэты канфлікт у калектыўным падсвядомым сярэднявечнага грамадства выявілася амбівалентная барацьба паміж мужчынскім і жаночым комплексамі (anima–animus). Мужчыны, схільныя да жорсткасці, гатовы былі рызыкаваць дзеля ўлады і багацця цаною шматлікіх ахвяр. Відавочна, у іх былі актыўна задзейнічаны ценевыя структуры падсвядомага, уласцівыя вярхоўнаму алімпійскаму богу Зеўсу. Шынода Болен адзначае сімвалічны татэм Зеўса — арла, які «ў любы момант можа абрынуцца ўніз, каб схапіць сваімі кіпцюрамі тое, што яму прыпадае на смак» [2, с. 20]. Такім чынам, можна ідэнтыфікаваць адзін з асноўных гістарычных архетыпаў — «комплекс Кронаса» [2, с. 34].

Згадваючы «сямейныя гісторыі» алімпійскіх багоў, Шынода Болен адзначае, што Зеўс, як яго бацька і дзед, не маглі пераадолець ценевыя праявы архетыпу бацькі. Яна паведамляе, што Уран, дзед Зеўса, незадаволены плоднасцю жонкі Геі, народжаных ёю дзяцей хаваў у сваім целе. Кронас, бацька Зеўса, па змове з маці адсек сярпом Урану геніталіі і такім чынам пазбавіў яго ўлады. У хуткім часе Кронас прыпадобніўся да свайго бацькі і метадычна праглынаў народжаных жонкай Рэяй дзяцей. Адсюль вынікае, што менавіта вышэйшы статус уладара вымагаў ад бацькоў пільнавацца свайго «лёсу», бо усім ім была наканавана аракуламі пагібель ад рукі сына-спадчынніка. Гэтак жа і сам Зеўс праз падман угаварыў жонку Метыду паменшыцца ў памерах. Такім чынам паменшылася магія і боскія атрыбуты тытаніды. Зеўс, як і яго бацька, лёгка праглынуў сваю цяжарную жонку.

Яшчэ адзін міф аб Эдыпе, які «выпадкова» забіў свайго бацьку Лая, пацвярджае думку аб немагчымасці мужчыны-цара разарваць трагічнае кола «комплексу Кронаса». З таго часу традыцыя выключнага падпарадкавання бацькам стала дамінуючай. Карл Юнг назваў гэты акт «забойства бацькоў» бітвай з драконам [7, с. 107]. У якасці тлумачэння гэтай высновы можна выкарыстаць тэорыю Зігмунда Фрэйда «Tribe» [1, с. 72].

Невыпадкова Скарына скрозь усе прадмовы да кніг «Суддзяў» падкрэслівае факт гвалту і забойства старазапаветнымі царамі мноства сваіх сапернікаў — патэнцыяльных прэтэндэнтаў на ўладарства [5, с. 97–98]. Менавіта ў рэчышчы «комплексу Кронаса» трэба разглядаць акт забойства Ісуса Хрыста, які праз ахвяраванне свайго цела свядома адмовіўся ад перспектывы стаць бацькам-уладаром і, такім чынам, разарваў кола «комплексу Кронаса». З гэтага подзвігу Хрыста пачынаецца новая эпоха ў развіцці чалавечай цывілізацыі. Вось чаму Скарына, пацвярджаючы гуманістычны характар свайго асветніцтва, узвялічвае Ісуса Хрыста. У прадмове да кнігі «Песня Песняў» ён гаворыць аб божай міласці і любові да людзей, што Бог не пагрэбаваў «зысці на зямлю са свайго ўсявышняга прастолу». Далей Скарына засяроджвае ўвагу чытача на вянчанні Хрыста з царквою як з жонкаю, калі ён

атрымаў ад сваёй маці чалавечае цела, а пазней ахвяраваў яго на выратаванне чалавечага свету [5, с. 55–56].

Гаворачы пра нараджэнне Хрыста ў прадмове да кнігі «Зыход», Скарына прыгадвае старазапаветны факт, як Маісей узнёс у пустыні свой жэзл як змяю. Ён піша: «И яко же Моисей вознесе змию во пустыни, тато подобаеть вознестися сыну человеческому…» [5, с. 112]. Змяя — адзін з культавых атрыбутаў Афіны. У старабалканскім культе змяі вучоныя ўгледзелі выявы ранніх жанчын-«жрыц» [4, с. 469]. У шматлікіх політэістычных міфалогіях Вялікая Змяя з'яўлялася сімвалам партэнагенетычнай Вялікай Багіні-Маці.

Відавочна, што ў Маісеевай прамове бачыцца прароцтва, калі сын чалавечы і божы зойме на нябёсах парытэтнае становішча са сваёй маці — Дзевай Марыяй. Дзеву Марыю Скарына ставіць упоравень з усявышнім Богам. Прыгадайма, што ў Евангеллі хрысціян-гностыкаў Яхве названы «сынам вялікай Багіні-Маці, а Тройца складаецца з Айца, Маці і Сына» [3, с. 80].

У прадмове да «Прытчаў цара Саламона» Скарына адзначае, што мудрасць прытчаў Саламонавых — гэта маці найпрыгажэйшых прамоў чалавечых, настаўніца найлепшых цнотаў і ўменняў [5, с. 36]. Менавіта з жаночым вобразам маці ў славянскіх міфалогіях звязаны чалавечыя здольнасці ўладарыць матэрыяльным светам, зямлёй і вадой.

Грэцкае слова «metis» паходзіць ад імя багіні Метыды і перакладаецца як «жыційная мудрасць». Шынода Болен тлумачыць, што «metis» з'ўляецца боскім натхненнем для мастакоў, музыкаў і прадстаўнікоў іншых творчых прафесій [3, с.40]. Менавіта жанчыне-маці традыцыйна належыць роля апякункі хатняга агню.

У старагрэцкай міфалогіі «агонь Гестыі ператварае дом у жыллё, а будынак — у хорам-бажніцу. Гестыя была свяшчэнным агнём у цэнтры хатняга ачага. Як архетып яна асацыіруецца з кропкай у цэнтры душы чалавечай, якая называецца — Я. Яна з'яўляецца цэнтрам асобы, архетыпам сэнсу і цэльнасці» [2, с. 104]. Як вядома, старажытныя грэкі вельмі шанавалі Гестыю і да яе агню прыносілі найлепшыя ахвяраванні. Эрых Нойман пісаў, што іудзейскае слова «*ахвяраванне*» (דבקה) азначае «*падыходзіць бліжэй*», набліжацца да Бога. Падчас гэтага рытуалу душу ахоплівае «смяротнае полымя», якое прыводзіць да паваротнага моманту ў жыцці чалавека і выклікае псіхічную трансфармацыю [7, с. 244]. Скарына фактычна адзначае, што Хрыстос неантызаваў архаічную сутнасць рытуалу вогненнага ахвяравання. Тэрмін «neant» (ніщто), уведзены Жанам Полем Сартрам, азначае нейтралізацыю руху свядомасці, якая ўспрымае вонкавую рэальнасць як нешта мізэрнае, не вартае ўвагі. Паўтараючы прамову Ісуса Хрыста ў «Пасланні апостала Паўла яўрэям», Скарына ўзнімае пытанне: «…почто ж Господь Бог установил жертвы приносити и над ними грехи исповедати и кровию их кропитися, внегда невозможно ею очиститися…» [5, с. 121]. Далей ён адказвае, што Хрыстос кроўю сваёю нявіннаю грахі людскія перад Богам ачысціў.

Прыём неантызацыі ў пэўным сэнсе выратавальны. Іначай «комплекс Кронаса» і ценевыя іпастасі архетыпу Зеўса (Пасейдон і Гадэс) могуць актывізаваць у калектыўным падсвядомым самыя змрочныя праявы інстынктыўнай прыроды чалавека на індывідуальным узроўні.

Літаратура

1. Бахтин, М. М. Фрейдизм: критический очерк / М. М. Бахтин, В. Н. Волошинов // CHALIDZE PUBLICATIONS NEW YORK, 1983.
2. Болен, Д. Ш. Боги в каждом мужчине / Д. Ш. Болен. — М.; К.: София, 2005.
3. Болен, Д. Ш. Старшие Богини. Новая психология женщины. Архетипы богинь / Д. Ш. Болен; пер. с англ. — М.: София, 2008.
4. Мифы народов мира: энциклопедия: в 2 т. / под ред. С. А. Токарева. — М.: Большая Российская энциклопедия, М68 2003. — Т. 1, 1987.
5. Францыск Скарына і яго час: энцыкл. давед. / Беларус. Сав. Энцыклапедыя; рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: БелСЭ, 1988.
6. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 2 / Беларус. Энцыкл.; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) [і інш.]; маст. Э. Э. Жакевіч. — Мінск: БелЭн, 1994.
7. Юнг, К. Психоанализ и искусство / К. Юнг, Э. Нойман; пер. с англ. — М.: Refl-book. К. Ваклер, 1996.